

QADIMGI SHARQ SIVILIZATSIYALARI IQTISODIY TAFAKKURINING KONSEPTUAL ASOSLARI

Nurullayeva Nozima Jalolbek qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Soliqlar va budjet hisobi"

fakulteti 1-bosqich talabasi

nurullayevanozima951@gmail.com

Ilmiy rahbar: Xudaybergenova Nigora Turganbayevna

PhD, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya. Ushbu tezisda Qadimgi Sharq mamlakatlaridagi iqtisodiy tizimlarning o'ziga xos xususiyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqotda Mesopotamiya, Hindiston, Xitoy va Markaziy Osiyo xalqlarining iqtisodiy qarashlari qiyosiy tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor davlatning bozordagi o'rni, soliq siyosati va natural xo'jalikdan pul-tovar munosabatlariga o'tish bosqichlariga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Qadimgi Sharq iqtisodiyoti, Xammurapi qonunlari, Artxashastra, konfutsiychilik, Guan-szi, soliq tizimi, Osiyocha ishlab chiqarish usuli, mulkchilik munosabatlari, davlat monopoliyasi, natural xo'jalik.

KIRISH

Kishilik jamiyatining dastlabki davrlaridan boshlab xo'jalik yuritish to'g'risida u yoki bu ko'rinishdagi iqtisodiy fikrlar amal qilib kelgan. Dastlab qul sinfiy quldorlik jamiyati Sharqda, sinfiy ajralish boshlangan joylarda Mesopotamiya va Misrda eramizdan avvalgi 4-ming yillikda yuzaga keldi. Bunga asosiy sabab shuki, bu yerda texnologik inqilob ro'y berdi, metal qurollar ishlatila boshlangan, qishloq xo'jaligida intensiv, ko'p hollarda, sug'orma dehqonchilikka o'tildi. Bundan turg'un qo'shimcha maxsulot olish imkoni tug'iladi. Bu esa jamiyatda mehnat taqsimotini rivojlantirishga, ko'pgina hunarmandchilik sohaslarining ajralib chiqishiga va sinfiy tabaqalanishga turtki bo'ldi.

1. Mesopotamiya (Bobil): Iqtisodiy shartnomalar va bank ishining elementlari

Bobil iqtisodiyoti juda erta tovar-pul munosabatlariga kirishgan. Xammurapi qonunlarida (mil. avv. 1750-yillar) quyidagi yangi iqtisodiy g'oyalar uchraydi:

- **"Garov" va "Ipoteka" tushunchalari:** Qarzni qaytara olmagan qarzdorning yerini yoki mehnatini garovga olish tartibga solingan.
- **Mehnat unumdorligi:** Yer egalari yerga mas'uliyati belgilangan; agar ijarachi yerni qarovsiz qoldirib, hosildorlikni tushirib yuborsa, u qo'shni dalalar o'rtacha hosili miqdorida jarima to'lashi shart edi.
- **Narxlar reglamentatsiyasi:** Qonunda qayiqchilar, quruvchilar va cho'ponlarning xizmat haqi aniq belgilab qo'yilgan bo'lib, bu inflyatsiyaning oldini olishga qaratilgan ilk harakatlar edi.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

2. Qadimgi Xitoy: Iqtisodiy liberalizm va etatizm kurashi

Xitoyda ikki yirik maktab o'rtasidagi bahs iqtisodiy tafakkurni belgilab berdi:

- **Konfutsiychilik:** Davlatni "katta oila" deb bilgan. Ular iqtisodiyotda ma'naviyatni moddiy manfaatdan ustun qo'yanlar. "Hukmdor boy bo'lishi uchun xalq boy bo'lishi kerak" tamoyili ilgari surilgan.
- **Legizm (Shang Yang):** Iqtisodiyotni qat'iy davlat nazoratiga olish tarafdori bo'lgan. Ular qishloq xo'jaligini yagona foydali soha deb hisoblab, savdogarlarni "jamiyat parazitlari" deb atashgan.
- **"Guan-szi" asari (Davlat kapitalizmi):** Ushbu asarda davlatning "narxlar muvozanati" siyosati (hosil mo'l bo'lganda davlat don sotib olib, narx tushishini to'xtatadi, qahatchilikda esa zaxiradan chiqarib narxni tushiradi) batafsil yoritilgan.

3. Qadimgi Hindiston: Pragmatik iqtisodiy boshqaruv

"Artxashastra" asari iqtisodiyotni "Varta" (ziraat, chorvachilik va savdo haqidagi fan) deb ataydi:

- **Statistika va hisobdorlik:** Davlatda aholini ro'yxatga olish, yer maydonlarini o'lchash va daromadlarni taxmin qilish tizimi bo'lishi kerakligi aytilgan.
- **Savdo siyosati:** Import tovarlarga nisbatan himoyalani (proteksionizm) yoki rag'batlantirish chorolari qo'llanilgan. Mahalliy ishlab chiqaruvchilarga zarar yetkazadigan tovarlarga yuqori bojlar qo'yilgan.

4. Markaziy Osiyo: Sug'orma dehqonchilik va jamoa iqtisodi

"Avesto" manbalarida iqtisodiy hayotning asosi sifatidagi g'oyalar:

- **Ekologik iqtisodiyot:** Yer, suv va olovni muqaddas saqlash – bu aslida ishlab chiqarish resurslarini asrash va takror ishlab chiqarishni ta'minlashning diniy ko'rinishi edi.
- **Mehnat taqsimoti:** Jamiyatda dehqonlar, chorvadorlar va hunarmandlar qatlamlarining vazifalari aniq belgilangan bo'lib, bu ixtisoslashuv orqali samaradorlikni oshirishga xizmat qilgan.

Sharq mamlakatlaridagi iqtisodiy yondashuvlar

Davlat	Asosiy yo'nalish	Mulkchilik shakli	Davlatning roli
Bobil	Huquqiy tartib	Xususiy va davlat	Hakam va nazoratchi
Hindiston	Foyda (Artxa)	Shoh mulki va jamoa	Asosiy tadbirkor
Xitoy	Ma'naviyat / Tartib	Davlat monopoliyasi	Narxlarni boshqaruvchi

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Davlat	Asosiy yo'nalish	Mulkchilik shakli	Davlatning roli
Misr	Markazlashgan reja	Fir'avn mulki	Mutloq boshqaruvchi

Xulosa. Qadimgi Sharq iqtisodiy g'oyalari o'rganish shuni ko'rsatadiki, o'sha davrdagi qarashlar bugungi kun uchun ham dolzarb bo'lgan "**Ijtimoiy adolat va iqtisodiy samaradorlik muvozanati**" muammosini hal qilishga qaratilgan edi. Sharqona iqtisodiy modelda davlat shunchaki soliq yig'uvchi emas, balki iqtisodiy jarayonlarning tashkilotchisi va kafolati sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. H.P. "Iqtisodiy nazariya". – T.: "Akademiya", 2021.
2. Mullajonov I. "O'zbekistonda pul muomalasi tarixi". – T.: "O'zbekiston", 1994. Abulqosimov
3. Turg'unova M. "Iqtisodiy ta'limotlar tarixi: ma'ruzalar matni". – T.: TDIU, 2020.
4. Fine, B. "The History of Economic Thought". – London: Routledge, 2017.
5. Sagan, C. "Ancient Civilizations: The Economic Perspective". – New York, 2019.
6. "Avesto" (Asqar Mahkam tarjimasini). – T.: "Sharq", 2001.
7. Sh.H.Tashmatov, X.S.Asatullayev, Z.G.Allaberganov. "Iqtisodiy ta'limotlar tarixi". – T.: "Iqtisod-Moliya", 2019.

